

Yasin Dutton. *Early Islam in Medina: Mālik and His Muwaṭṭaʾ*. Londra, New York ve Dublin: Bloomsbury, 2022. viii + 144 sayfa.

Rıdvan Talha Yücedağ

İstanbul Üniversitesi
ridvan.yucedag@istanbul.edu.tr
0000-0001-6413-003X

Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) İslami ilimler tarihinin en meşhur figürlerinden biri olduğunda şüphe yoktur. En erken hadis koleksiyonlarından ve fıkıh kaynaklarından biri olan *el-Muvattaʾ*'ı tasnif etmesinin yanı sıra günümüze ulaşan dört Sünni fıkıh mezhebinin öncülerinden biri olması onu hem hadis hem fıkıh tarihinin başlıca isimlerinden biri hâline getirmiştir. Mâlik'i Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi mezhep sahibi diğer fakih ve muhaddislerden ayıran en önemli husus ise Kur'an ve hadislerin yanında Medine'deki uygulamaları da önemli bir fıkhi delil olarak görmesidir. Onun Medinelilerin uygulamalarını (*amelü ehli'l-Medîne*) fıkhi düşüncesinin merkezine oturtması birçok tartışmaya sebep olmuştur. Oxford ve Cape Town Üniversiteleri'nde fıkıhın oluşum süreci, Mâlik b. Enes, Mâlikilik ve hadis-amel ilişkisine dair araştırmalar yapan Yasin Dutton da *Early Islam in Medina: Mālik and His Muwaṭṭaʾ* isimli eserinde Mâlik, *el-Muvatta* ve amel düşüncesinin doğurduğu tartışmaları konu edinir.

Early Islam in Medina, yazarın daha önce kaleme aldığı *The Origins of Islamic Law: The Qur'an, the Muwaṭṭaʾ and Madinan 'Amal'* ve *Original Islam: Mālik and the madhhab of Madina*² isimli kitaplarının devamı niteliğindedir. Giriş bölümünde yazar, *The Origins*'te erken dönem fıkıhının kaynağının yazılı bir metin olarak hadis değil, sünnet ve amel olduğunu ispatlamaya çalıştığını, *Original Islam*'da ise bu konuyla ilgili klasik bir met-

1 Surrey: Curzon Press, 1999.

2 Londra ve New York: Routledge, 2007.

ni çevirerek³ modern okuyucuya sunduğunu söyler. Ardından *Early Islam*'ı bu iki eserdeki boşlukları doldurup bazı argümanları detaylandırarak İslam'ın erken döneminin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunma amacıyla yazdığını açıklar (s. 1). Kitabın içine oturduğu bağlam ise oryantalist araştırmacıların İslami ilimlere dair çalışmalarıdır. Dutton, özellikle Ignaz Goldziher'in (ö. 1921) *Muhammedanische Studien* ile Joseph Schacht'ın (ö. 1969) *Origins of Muhammadan Jurisprudence* isimli eserlerindeki iddialarının bu alanı domine ettiğini ifade eder. Oryantalist araştırmacıların hadislerle bakış açıları hakkındaki ikili tasnifi (şüpheciler ve iyimserler) kullanan Dutton, bu kitabı aracılığıyla hadislerin kaynak olarak kullanılması konusunda şüpheli bir tavır benimseyen "şüpheciler" in (*skeptics*) argümanlarını çürütmeyi ve hadislerin en azından gerçeğe dair bir öz (*kernel*) barındırdığını düşünen "iyimserler" in (*sanguines*) iddialarını tadil etmeyi amaçladığını belirtir. Yazarın bir diğer hedefi ise İslam'ın amel temelli bir din olduğunu kanıtlamaktır (s. 8). Bu ifadelerden onun amacına dair bir fikir edinilse de o, kitabın spesifik iddiası konusunda suskundur. Nitekim eser incelendiğinde de bütün bölümlerin kendisini desteklediği ve kitabın sonunda kanıtlanan temel bir iddiaya rastlanmamaktadır. Temel bir iddianın yokluğuna sebep olarak kitabın, yazarın önceki eserlerini tamamlamak için telif edilmiş olması gösterilebilir. Bir akademisyenin önceki eserlerindeki eksikleri tamamlamak için yeni bir kitap yazması yaygın bir uygulama değildir. Eserin bazı bölümlerinin ise müstakil iddiaları olduğu söylenebilir. Örneğin Üçüncü Bölüm'de bazı oryantalist iddiaların aksine *el-Muvatta*'nın Mâlik'e aidiyetinin kesinliği iddia edilir (s. 58-9). Dördüncü Bölüm'de *amel* kavramının sonraki nesillerin bir inşası ve geriye yansıtması olmayıp Mâlik tarafından kullanıldığı ortaya konur (s. 65). Beşinci Bölüm'de ise kimi oryantalistlerce hadis literatürüne yöneltilen eleştirilerin doğru olmadığı ispatlanmaya çalışılır (s. 109-10).

Kitap bir giriş, beş ana bölüm, bir sonuç, kısa bir kavramlar sözlüğü, sonnotlar, kaynakça ve indeksten oluşur. Dutton, Giriş'te kitabın ortaya çıkış serüveni, bağlamı ve amacı hakkında bilgi verip ilgili literatürü kısaca değerlendirir. Birinci Bölüm'de Mâlik'in hayatı ve ailesi ele alınır. İkinci Bölüm'de Mâlik'in *el-Muvatta*'da çokça hadis naklettiği ve diğer kimi meşhur hocalarının biyografileri verilir. Üçüncü Bölüm'de *el-Muvatta*'nın günümüze ulaşan rivayetleri, zekât ve oruç bahisleri özelinde karşılaştırılır ve aralarındaki farklar tespit edilmeye çalışılır. Amel-i ehl-i Medine'ye dair Dördüncü Bölüm'de Mâlik'in *amel* lafzını hangi anlamlarda kullandığı ve amelin deliller hiyerarşisi içindeki konumu araştırılır. Beşinci Bölüm ise

3 Dutton bu eserinde, Endülüslü Mâlikî bir âlim olan Muhammed er-Râî'nin (ö. 853/1450) *İntisâru'l-fakîri's-sâlik li-tercîhi mezhebi'l-imâmi'l-kebîr Mâlik* isimli kitabını kısa bir girişle tercüme etmiştir.

amel hakkındaki klasik tartışmalarla hadisler hakkındaki modern tartışmalara daırdır.

Mâlik'in hayatı ve ailesine dair olan Birinci Bölüm, Kadı İyâz'ın (ö. 544/1149) Mâlikî fakihlere dair meşhur tabakâtı *Tertîbü'l-medârik*'te Mâlik'in hayatına ayrılan kısmın kısa bir özeti gibidir. Oldukça meşhur ve hayatı hakkında İngilizce literatürde bilgi bulunan birinin yaşamının herhangi yeni bir analizde bulunulmadan ve kitabın esas konusuna katkısı olmayacak şekilde sunulması, okuyucunun bu bölümün gerekliliğini sorgulamasına yol açar.

Dutton, İkinci Bölüm'de Mâlik'in hocalarını belirlerken *el-Muvatta*'daki rivayet sayılarını esas alır. Eser sahibi bir âlimin yakın hocaları belirlenirken ricâl kaynaklarında bir kriter olmaksızın sıralanan isimleri esas almak yerine eserinde kimden kaç rivayet aktardığını dikkate almak iyi bir tercih gibi görünse de Mâlik ve *el-Muvatta* örneğinde sayıya yalnızca merfû hadislerin katılması (s. 15) isabetli olmasa gerektir. En az merfû hadisler kadar sahâbî ve tâbiî kavilleri de içeren eserdeki bütün rivayetlerin hesaplanması daha doğru bir sonuca varmayı sağlayabilirdi. Yazarın sayıya yalnızca merfû hadisleri dâhil etmesinin sebebi İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) meşhur *el-Muvatta* şerhi *et-Temhîd*'de Mâlik'in hangi hocasından kaç merfû hadis aktardığını zaten vermiş olmasıdır. Dutton her alt başlıkta hem biyografik bilgi hem rivayet sayıları için *et-Temhîd*'e atıf yaparak bölümün omurgasını *et-Temhîd*'e dayandırmış olur. Hâlbuki diğer hadis kitaplarına nispeten çok da geniş hacimli olmayan *el-Muvatta*'daki bütün hadisler yazar tarafından incelenmiş ve yapılan tespitlere yazarın kendi sayımı esas teşkil etseydi bu daha doğru ve yazarın muhatapları nezdinde daha ikna edici olurdu.

İkinci Bölüm'de Mâlik'in *el-Muvatta*'da 10'dan fazla merfû hadis aktardığı 15 hocası için müstakil başlıklar açan yazar bu kişilerle yetinmeyip bazı özellikleriyle öne çıkan diğer birkaç hocası için de başlık açacağını söyler. Fakat bu diğer hocaları neye göre seçtiğini açıklamaz. Ayrıca bu başlıklarda verilen bilgilerin türü tutarsız, hacmi ise dengesizdir. Örneğin İbn Şihâb ez-Zühri'ye (ö. 124/742) ayrılan yedi sayfalık kısımda (s. 16-24) onun hayatı detaylıca anlatılıp önemli hocaları tek tek sayılırken Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin (ö. 143/760) biyografisi yarım sayfa sürer ve hocalarından bahsedilmez (s. 25). Dahası, Yahya'nın kendisine kalan mirasın yarısını Rebîa b. Ebî Abdurrahman'a (ö. 136/753) hediye etmesi gibi (s. 25) bu biyografilerde kitabın ana temasıyla ve Mâlik'le hiçbir ilişkisi olmayan bilgiler sunulabilmektedir. Bu bölümde hocalarının Mâlik'le ilişkilerine dair rivayetlere ağırlık verilseydi bu kişilerin onun ilmî hayatına etkisi daha etkili bir şekilde yansıtılabilir, bu da kitabın konusu açısından daha anlamlı

olabilirdi. Bu hâliyle bölüm, İbn Abdilber'in *et-Temhîd*'de verdiği bilgilerin düzenlenmiş bir tercümesi gibidir.

Dutton, *el-Muvatta*'ya ayırdığı Üçüncü Bölüm'e onun önemi hakkındaki birkaç rivayeti zikrederek başlar. Ardından günümüze ulaşan *el-Muvatta* rivayetlerini listeleyen ve bunlar hakkında kısaca bilgi veren yazar, Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805), Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî (ö. 221/836), Yahya b. Abdullah b. Bükeyr (ö. 231/845), Yahya b. Yahya el-Leysî (ö. 234/849), Süveyd b. Saîd el-Hadesânî (ö. 240/855) ve Ebû Mus'ab ez-Zührî'nin (ö. 242/857) rivayetlerini "Zekât" ve "Oruç" bölümleri özelinde karşılaştırır. Dutton'un *el-Muvatta* rivayetlerinin benzerlik oranını tespit etme çabasının sebebi, muhtemeldir ki, *The Origins* adlı eserinde rivayetlerin yalnızca küçük farklılıklar taşıdığı iddiasını herhangi bir kanıt sunmadan dile getirmesi sebebiyle, bunun aksini iddia eden Brockopp tarafından sertçe eleştirilmiş olmasıdır.⁴ Dutton, Brockopp'un eleştirilerini haksız çıkarmayı başarır. Zira yaptığı karşılaştırmalar mezkûr rivayetler arasında yalnızca hadis metinlerindeki küçük kelime değişiklikleri, râvilerin isimlerinde uzatma ve kısaltma ve aynı bölüm içindeki hadislerin sıralanması gibi manaya etki etmeyen farklılıklar olduğunu gösterir. Diğerlerine en az benzeyen rivayet Şeybânî'ninki olmasına rağmen ondaki farklılıklar bile ancak bazı rivayetlerin eksikliği şeklinde tezahür eder ve onun rivayet ettiği bütün hadisler diğer rivayetler tarafından desteklenir (s. 58). Kendi rivayetine Kûfe âlimlerinin görüşlerini entegre etme gayesi düşünüldüğünde onun bazı Mâlik rivayetlerini çıkarmış olması da gayet anlaşılırdır. Dutton, bu mülahazaların sonunda bütün rivayetlerin Mâlik'ten kaynaklandığı, dolayısıyla *el-Muvatta*'nın Mâlik'e nispetinin sahih, ayrıca güçlü bir metinsel rivayet geleneğine sahip olduğu neticesine varır (s. 58-9). Bu bölüm *el-Muvatta*'nın iç düzeni hakkında bilgi verilerek sonlandırılır.

"The 'amal of the People of Medina" başlığını taşıyan Dördüncü Bölüm'de amel-i ehl-i Medine ele alınır. Yazar *amel* ifadesinin bizzat Mâlik tarafından *el-Muvatta*'da dört farklı bağlamda 45 kez kullanıldığını belirler. Bu tespiti ise *amel* kavramının sonraki yüzyıllarda inşa edilen ve geriye yansıtılan bir kavram olmadığı, Mâlik döneminde de bilindiği ve kullanıldığı iddiası izler (s. 65). Dutton'ı *el-Muvatta*'daki *amel* kullanımını etraflıca incelemeye iten husus da kendisine yönelik eleştiriler olmalıdır. *The Origins*'indeki aynı başlığa sahip bölümde⁵ amel kavramını Mâlik döneminde bilindiği kanısını uyandıracak şekilde kullanan Dutton, o dönemde amel kavramının bilinmediğini ve Mâlik tarafından neredeyse hiç kullanılmadığını söyleyen Brockopp'un eleştirilerinin hedefi olur.⁶ Dutton'ın bu araş-

4 Brockopp, "The Origins of Islamic Law", 399.

5 Krş. *The Origins*, s. 32 – *Early Islam*, 63.

6 Brockopp, "The Origins of Islamic Law", 400, dp. 4.

tırma sonucunda mezkûr eleştirileri boşa çıkardığı söylenebilir. Ardından amel-i ehl-i Medine'nin diğer deliller arasındaki konumunu inceleyen yazar, onun Kur'an, sünnet ve icmâ gibi müstakil bir delil sayılmasının doğru olmadığı kanaatine varır. Ona göre amel, bütün bu delillerin uygulamaya dökülmüş hâlidir ve hepsini bünyesinde barındırır (s. 69).

Beşinci Bölüm, hadis ve amelle ilgili klasik ve modern tartışmalara tahsis edilmiştir. Bölümün ilk kısmında ameli fıkıh düşüncesinin merkezine yerleştirmesinden dolayı Mâlik'e yöneltilen eleştiriler birkaç spesifik örnek üzerinden incelenir. Burada öne çıkan isimler Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Şeybânî ve Şâfiî'dir. Leys b. Sa'd'ın Mâlik'e yazdığı mektuplarda, Şeybânî'nin *el-Hucce alâ ehli'l-Medîne* ile kendi *el-Muvatta* rivayetinde, Şâfiî'nin de *el-Ümm*'de Mâlik'e yönelttiği eleştirileri inceleyen yazar bu fakihlerin amel hakkındaki görüşlerini ve hadisleri kullanma tarzlarını da tasvir eder, ancak bir sonuca varmaz veya bir iddiada bulunmaz.

Beşinci Bölüm'ün ikinci kısmında ise modern tartışmalar ele alınır. Çağdaş Müslümanlar arasındaki mezhep tartışmalarına kısaca değinen yazar ardından oryantalist iddialara geçer. Goldziher'in hadislerin Hz. Peygamber'in vefatından çok sonra, İslam toplumdaki sosyal ve politik hadiseler sonucunda ortaya çıktığı görüşü ile Schacht'ın isnâdların geriye doğru büyümesi teorisini aktaran Dutton, *el-Muvatta* hakkındaki bulgularının bu iddiaları haksız çıkardığını iddia eder. Argümanı şöyledir: 1- Mâlik'in farklı bölgelere mensup (dolayısıyla yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan) birçok öğrencisinin *el-Muvatta* rivayetleri arasındaki büyük benzerlik, eserin gerçekten Mâlik'e ait olduğunu gösterir. 2- *el-Muvatta* gerçekten Mâlik'e aitse onun bu kitapta hocalarına nispet ettiği rivayetler de doğru olmalıdır, zira bunların yalan olduğunu söylemek Mâlik'i birçok hadis uydurmakla itham etmek olur ki bu, onun güvenilir olduğuna dair çok fazla kaynaktan gelen çok fazla sayıdaki şahitlikle çeliştiğinden pek muhtemel değildir (s. 109-10). Yazarın ilk öncülü kuvvetli olmakla birlikte ikincisi için aynı şey söylenemez. Zira onun burada ikna etmeye çalıştığı oryantalist okuyucu ricâl kaynaklarında Mâlik hakkında kaydedilen olumlu şahitliklere güvenmez, Mâlik'in birçok hadis uydurmuş olma ihtimalini de dikkate alır. Dutton'un argümantasyonuna klasik kaynaklara olan güvenini dâhil ederek amacına ulaşma konusunda başarısız olduğu söylenebilir.

Yazar, Goldziher ve Schacht'ın hadisler hakkındaki genel kanılarının ardından onların Mâlik ve *el-Muvatta* hakkındaki spesifik düşüncelerini irdeler. Goldziher'in *el-Muvatta*'yı inceleyerek 2./8. yüzyıldaki hadis rivayetine güvenilemeyeceği ve Mâlik'in hadis öğrenim-öğretim metotlarıyla hadis aldığı kişiler konusunda gevşek olduğu yönündeki iddialarını eleştirir. Ona göre Goldziher'in bu kaniya varmasının sebebi, *el-Muvatta*'nın yalnızca Leysî ve Şeybânî rivayetlerini karşılaştırmış olmasıdır. Şeybânî ri-

vayetinin Leysi'ninkinden oldukça farklı olması onu mezkûr düşüncelere sevk etmiştir. O, "Eğer o, Ebû Mus'ab ez-Zühri, İbn Bükeyr, Ka'nebi ve Süveyd rivayetlerine erişmiş olsaydı kesinlikle daha farklı sonuçlara ulaşırdı" der (s. 110). Schacht da bu konuda Goldziher'e benzer görüşler dile getirir. Bazı *el-Muvatta* rivayetlerini karşılaştıran Schacht, onun Mâlik tarafından telif edilmediği neticesine varır. Ona göre eser Mâlik'in vefatından sonra talebeleri tarafından telif edilmiş ve her biri kitap üzerinde kendine özgü düzenlemelerde bulunmuştur, zira o dönemde metinlerin olduğu gibi aktarılmasına önem verilmiyor ve râviler, naklettikleri üzerinde özgürce tasarrufta bulunabiliyorlardı. Dutton, Schacht'ın bu kanaate ulaşmasını da yeterli sayıda *el-Muvatta* rivayeti incelememesine bağlar. Çünkü o da Şeybânî'nin rivayetindeki farklılıklara ağırlık vermiştir. Hâlbuki diğer *el-Muvatta* rivayetleri birbirleriyle neredeyse tamamen benzeşirler (s. 111).

Burada kitabın tamamına dair bazı genel eleştiriler zikredilebilir. Öncelikle kitabın kurgusu ele alınmalıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi kitap, okuyucuda baştan sona doğru belirli bir hedefe doğru gidildiği hissi uyandırmamaktadır. İlk iki bölümün kitaba katkısı yok denecek kadar azdır, diğer üç bölüm de akıcı bir bütünlük arz etmez. Her bir bölümün Dutton'ın önceki eserlerindeki farklı bir eksikliği kapatmak amacıyla yazılmış olması buna sebebiyet vermiştir.

Ayrıca yazarın kullandığı kaynaklar son derece sınırlıdır. Nispeten kısa bir kaynakçaya sahip olan kitabın bazı bölümleri yalnızca bir eser üzerinden yazılmıştır. Örneğin Birinci Bölüm Kadı İyâz'ın *Tertib*'indeki Mâlik biyografisinin, İkinci Bölüm İbn Abdilber'in *et-Temhid*'inin ilgili kısımlarının özet bir tercümesi gibidir. Dutton, Mâlik'in yahut hocalarının biyografilerini yazarken ricâl literatürünün diğer eserlerine de başvurabilir ve daha erken kaynaklara gidebilirdi. Böylece daha çok veri elde etmiş, Kadı İyâz'ın kaynaklarını tetkik etmiş ve kendi kaynak yelpazesini genişletmiş olurdu. Dahası, modern tartışmaların işlendiği Beşinci Bölüm'de yazar kendisini Goldziher ve Schacht'ın görüşleriyle kısıtlamıştır. Oysa Mâlik ve *el-Muvatta* hakkında oryantalist literatürde başka çalışmalar ve iddialar da bulunmaktadır. Örneğin Norman Calder'ın konuya dair iddialarının burada detaylıca incelenmemesi büyük bir eksikliklerdir.

Yazarın çok uzun doğrudan alıntılar yaptığı (özellikle s. 80-104 arası), bazen bir alıntının üç sayfa sürdüğü yerler vardır (s. 94-6). Asıl sorun ise bu uzun alıntıların gereğince yorumlanmamasıdır. Örneğin mezkûr üç sayfalık alıntı kısa bir paragrafta değerlendirilerek başka bir alıntıya geçilmiştir (s. 96). Bu uzunlukta alıntılar daha uzun değerlendirme ve analizleri hak etmektedir. Gerekli analizlere uzunca yer verilmemesi durumunda alıntılar da özetlenerek verilebilir, böylece okuyucunun dikkati daha diri tutulabilir ve kitaba bir "yarı tercüme" havası sinmesi önlenbilirdi.

Dutton'ın eserindeki bazı ifadeleri, araştırdığı meselelerde tarafsız olmadığını ele verir. Mesela Mâlik'ten bahsederken "imamımız" (*our imam*) (s. 9) gibi ifadeler kullanması, ayrıca İslam'ın hadis değil, amel temelli bir din olduğunu vurgulaması (s. 8, 116) Mâlikî mezhebine mensubiyetini ve bu mezhebin İslam'ı en iyi temsil eden mezhep olduğu önyargısını açığa çıkarır. Bir mezhep mensubunun o mezhebi diğerlerinden üstün görmesi normal olmakla birlikte bu mensubiyetin gereklerini akademik bir metnin tezine ve üslubuna yansıtmak doğru bir tutum değildir. Önceki kitaplarında eleştiri konusu olan birçok hatayı bu kitabında düzelten yahut haksız çıkaran Dutton, üslubu konusundaki benzer tenkitleri⁷ görmezden gelmiş gibidir.

Yazar, imla ve özel isimlerin yazımı konusunda titizdir. Kitap boyunca yalnızca birkaç küçük baskı ve okuma hatası bulunur. Örneğin Suwyad (s. 52) Suwayd, 'indnā (s. 64) 'indanā, Shurāhibīl ibn Ḥasana (s. 100) ise Shurāhbīl ibn Ḥasana olmalıdır. Hataların azlığına eşlik eden açık ve anlaşılır üslup da kitabın her seviyeden okuyucu tarafından okunmasını kolaylaştırır.

Sonuç olarak kitap, bazı kusurlarına rağmen Mâlik'in amel anlayışı ve özellikle *el-Muwatta* hakkındaki tartışmalara yeni açılımlar getirmesi bakımından önemlidir. Erken Medine tarihi, şehir amelleri, Mâlik b. Enes ve eseri hakkında çalışanların görmesi gereken bir kitap olan *Early Islam in Medina*, Dutton'ın diğer eserlerinden sonra okunmalıdır. Böylece yazarın argümanlarındaki gelişime ve akademik gelenekteki tenkit mekanizmasının yeni eserleri nasıl tetiklediği ve etkilediği de gözlemlenebilir.

Kaynakça

- Brockopp, Jonathan E. "The Origins of Islamic Law." *Islamic Law and Society* 7/3 (2000): 398-400.
- Dutton, Yasin. *Early Islam in Medina: Mâlik and His Muwaṭṭa'*. Londra, New York ve Dublin: Bloomsbury, 2022.
- Dutton, Yasin. *Original Islam: Mâlik and the madhhab of Madina*. Londra ve New York: Routledge, 2007.
- Dutton, Yasin. *The Origins of Islamic Law: The Qur'an, the Muwaṭṭa' and Madinan 'Amal*. Surrey: Curzon Press, 1999.
- Fierro, Maribel. "Original Islam." *Islamic Law and Society* 16/2 (2009): 231-233.

⁷Fierro, "Original Islam", s. 233.